

Traducció, ambició i respecte

Jordi Sarsanedas

Membre de la Secció Filològica de l'IEC
i del Centre Català del PEN Club

Suposo que, quan a algú li encarreguen una traducció, quan se l'encarrega ell mateix o, més encara, és clar, quan accepta de fer en aquest món la tasca i el paper de traductor, ja d'entrada, es troba encarat amb el dicteri que, des de temps immemorials, tenim manllevat a l'italià: *traduttore, traditore*. El blasme, la reprovació, sembla indefugible.

Recentment, un bon amic, persona honrada i al mateix temps servidor ben qualificat de la nostra llengua, em deia: «Si he de traduir, posat a traïr, sempre em decantaré per traïr la llengua de la qual tradueixo i no pas l'altra, la nostra.» El que és jo, penso que allò que cal per a emprendre adequadament la tasca és la decisió tranquil·la, modesta, realista, potser fins i tot resignada, de defugir amb tossuderia la fatalitat de la traïció; això, tant com sigui possible, tant com ens ho permetin les nostres forces, el nostre coneixement de la llengua del text que se'ns proposa i la nostra destresa en el maneig de la llengua des de la qual ens encarem amb l'altra.

És que, a parer meu, la funció de traduir mereix el més alt respecte. Per què? Permeteu que, per raonar-ho una mica, recorri a un punt de vista des del qual se'ns imposen concepcions un xic xocants. Si voleu, podeu no veure-hi res més que exageració retòrica. En aquest temps nostre molta gent parla de globalització, de mundialització, o sigui del progrés cap a alguna mena d'unitat, cap al reforçament, potser últim, potser culminant, de la unitat existent. En tots els aspectes, amb tots els inconvenients, amb tots els guanys i amb tots els perills. És obvi que la comunicació de cada part del tot amb qualsevol altra part del tot, o amb totes, no es fa ni es pot fer, a despit de tots els avenços tècnics, sense el concurs de la parla, en una etapa o altra del procés. Ni dins la utopia de l'aldea global no deixem de parlar-nos els uns als altres. Evidentment això ho podem fer o podríem fer-ho recurrent només a dues, tres, quatre llengües imperials, o a una de sola. Tanmateix fóra un recurs barroer o decididament pervers perquè, ho tenim prou clar, la globalització ha d'ésser matisada i completada per una afirmació i una consolidació de la complexitat.

No sé si algú trobarà impertinent, o massa impertinent, que, dins el marc del recurs retòric que abans he esmentat, ara gosi evocar, recordant Teilhard de Chardin, aquell procés de complexitat creixent dins el moviment d'humanització planetària i definitiva. No em sé estar de

situar dins aquest marc, fabulós si voleu, amb l'espectacular concurrència de les llengües del món d'avui, de totes les llengües, el sistema de les traduccions. Traduir fóra així, no riguem, treballar per al progrés de la gran ànima de tots plegats. Fóra això o alguna cosa que s'assembla a això. No és un caprici, ni una operació modestament remuneradora. Té una gran, seriosa importància que posem en comú allò que ha estat fet o assolit en qualsevol indret, potser lluny de casa nostra, en una llengua que no és la nostra, en qualsevol llengua.

Voldria tanmateix que quedi clar que l'ídíl·lic panorama d'intercomunicació planetària del qual m'he arriscat a fer intervenir la idea, hem de considerar-lo allunyat de qualsevol possible plena realització, pel fet que el coneixement de l'existència de les obres és condicionada per la dinàmica del mercat, que bé cal qualificar d'atzarosa: hi ha allò que arriba a Frankfurt i allò que no hi arriba. I tampoc no queda clar que en el terreny de la vida acadèmica puguem comptar amb una freda i compensatòria objectivitat. Sempre depenem de l'atzar. O sigui que, de la visió mil·lenarista amb la qual m'he permès d'especular, només en resta, en tot cas, una il·lusió inspiradora.

Avui aquí, ens toca de considerar, sobretot, com l'operació de traduir afecta la llengua de recepció. L'obra que cal traduir sempre testimonia uns resultats obtinguts, gestats dins la cultura del país estranger, potser molt diferent del nostre, o encara que només ho sigui una mica, i plasmats amb els materials i els recursos que aquella llengua que no és la nostra s'ha anat fent i avui posseeix. L'obligació que acceptem de trobar equivalència a tot, aquest desafiament representa, és clar, una molt valuosa ocasió de flexibilització, d'ajustament, de descobertes. Dins el marc de l'espectacular concurrència de les llengües, cadascuna amb el pes cultural que tingui, la mecànica de la traducció pot representar, dins la sincronia, un exercici comparable a aquell, tan fecund, que fou, al temps de l'humanisme, del Renaixement, l'aposta per la llengua moderna, la voluntat d'encarar-la amb grec, llatí i hebreu. Darrere l'exotisme, bé cal que hi hagi, encara que sigui interrogativament, una llavor d'esperança. El traductor universal que ens sentim arrossegats a imaginar, col·lectiu és clar, bé podria prendre per divisa l'antic i tan utilitzat *Nihil humanum a me alienum puto*.

La traducció és un repte, un desafiament higiènic; és bo d'acceptar-lo amb un optimisme esportiu. Tanmateix no pas com aquell traductor que, davant meu, pinxjava que, encarat amb el text, posem d'un rus, solia dir-se: «Ara veurà, aquest cossac, que sóc millor que ell!» En aquest exercici, no hi val fatxenderia sinó, només, rigor i humilitat.

L'escriptor, posat a fer de traductor, ha de sentir-se armat amb tots els recursos de la llengua a la qual tradueix, de la seva llengua. Armat amb tota la llengua. Potser sí que emprendreiem el camí de la traïció si, renunciant d'entrada a disposar de la llengua sencera, ens acontentàvem d'utilitzar la versió reduccionista que ens n'ofereís no sé quin llibre d'estil. Sentir-nos a les mans la llengua sencera ens garanteix la llibertat, la possibilitat d'ésser lleials envers el text original. Les decisions de tria que farem, que haurem de fer, que siguin mimèticament equivalents a les que ha fet l'autor.

Exemples? No em sembla gens legítim que, sense ni pensar-nos-hi, donem per perdut, en

qualsevol circumstància, el pretèrit perfet, quan traduïm del francès, una llengua en la qual aquest temps és tan aliè a la llengua parlada d'ara com ho pugui ésser al català de Barcelona. I si fa no fa el mateix caldria dir de l'italià.

Crec que avui, entre nosaltres, el traductor ha de malfiar-se de prejudicis que, pel que sembla de vegades, han estat consensuats, establerts en norma. Així, per exemple, topem amb el bandejament del *vós*, especialment als mitjans de més àmplia difusió. Perquè *vós* és arcaic i rural, segons que ens diuen potser no sense una mica de raó, en una pel·lícula del Far West, indubtablement rural i vuitcentista, el xèrif no pot tractar el metge amb la familiaritat respectuosa del *vós*. I no em sé estar d'esmentar com, en la versió catalana d'un film italià, amb l'acció situada al camp sicilià, algú va creure necessari de renunciar a anostrear el joc entre *tu, voi i lei*. Com si *vós* fos intel·ligible per a la gent normal!

Es tracta de traduir al català, no al català dels nens de la meua escala, de la bona gent del meu barri o de la mala gent del barri del costat. Si, de debò, el text ha d'ésser en el llenguatge d'un àmbit particular, això ens ho dona triat, fixat, l'autor del text.

Potser caldria estendre's, encara, sobre què és la traducció. Admetem que sigui, davant del text en una llengua estrangera, produir-ne un altre que, en el sistema de la nostra llengua i de la nostra cultura, lliuri al lector el mateix conjunt de sentits i de suggeriments, la mateixa riquesa de possibilitats de lectura, i això, encara, reproduint la mateixa forma, rítmica, sonora de l'original. No cal dir que aquesta solució de somni mai no és més que, precisament, un somni, una asymptota per a l'esforç.

Per eficaç que sigui la referència a l'universal, el pas del singular al singular és ple de trenca-colls. Fins i tot si deixem a banda tots els possibles problemes de morfologia i de sintaxi, topem de seguida amb el fet que la paraula que significa *mar* o *vaixell* no té, no pot tenir les mateixes virtuts, les mateixes possibilitats en portuguès i en rus.

No serviria de gran cosa que, davant constatacions com aquesta, que són sempre innombrables, bonament decidíssim que la traducció és impossible; prometedora, útil, imprescindible però impossible. Ens serà útil d'acontentar-nos de dir que la funció del traductor és, per dir-ho així, notarial: dóna fe, en una certa llengua, d'un fet que existeix en una altra llengua i, per això no pot acceptar d'ésser infidel. Bé cal, doncs, que lliuri un producte la intel·ligibilitat i la validesa del qual, que es reconeixen com a universals, romanguin tanmateix senyalades per l'origen estranger. Aquest text letó que lleigeixo, per exemple en català, que ningú pretengui que ara és un text català i prou. El traductor, certament, ha maldat per fer-me'l intel·ligible i m'ha repetit, com de passada, el gran missatge, que l'home és sempre home i que el món és un. Però no comprenc de debò el text si no el comprenc com a letó.

És a dir que la traducció ha d'apropar-nos allò que és diferent; ens ha de permetre de descobrir que ens retrobem, dins el text estranger, amb tot allò que ens és essencial i, segurament també, amb una bona part d'allò que ens és accessori, però no ha pas de pretendre esborrar, fer desaparèixer la diferència. Vet aquí que acabo de parlar contra la traducció que llisca cap a l'adaptació, aquella en la qual la paraula *te* pot convertir-se en *café*.

Encara un parell d'observacions marginals. O bé, aquesta, central: com que tota llengua representa una certa manera de mirar el món, un cert coneixement del món, bé cal, per apropiarnos-hi, que, diguem-ho així, sapiquem una mica de tot. Un exemple candorós d'error que he trobat: en una narració situada al segle XVIII *gun* traduït per *revòlver*.

D'altra banda, suposo que hauria de quedar clar per a tothom que la traducció és una operació entre dues llengües i que, per tant, no és raonable que un crític que no entén el búlgar ens parli de la qualitat de la traducció amb què ens és presentada una novel·la búlgara. Potser podem entendre què deu voler dir, però hauria de trobar una altra manera de dir-ho.